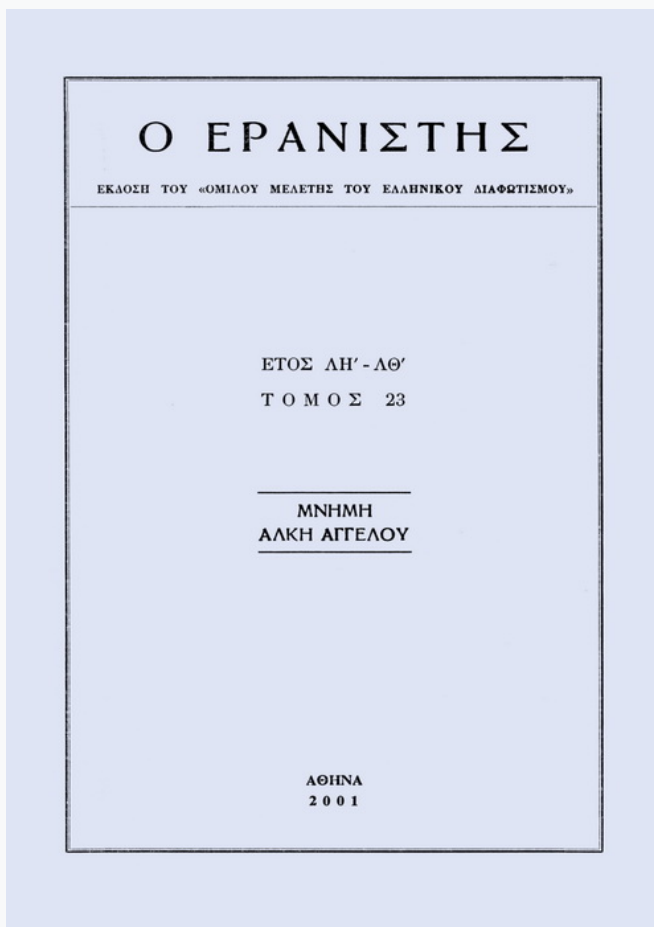

The Gleaner

Vol 23 (2001)

In Memoriam of Alkis Angelou

Κοραής και Ι. Π. Κοκκώνης. Νεότερα στοιχεία για τις σχέσεις τους το 1826

Δημήτρης Γ. Αποστολόπουλος

doi: [10.12681/er.165](https://doi.org/10.12681/er.165)

To cite this article:

Αποστολόπουλος Δ. Γ. (2001). Κοραής και Ι. Π. Κοκκώνης. Νεότερα στοιχεία για τις σχέσεις τους το 1826. *The Gleaner*, 23, 268-282. <https://doi.org/10.12681/er.165>

ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Ι. Π. ΚΟΚΚΩΝΗΣ

Νεότερα στοιχεία για τις σχέσεις τους το 1826

ΣΤΗ «ΔΗΜΟΠΡΑΣΙΑ ΣΠΑΝΙΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ, χαρακτηριστικῶν-ντοκουμένων», που διοργάνωσε στην Αθήνα στις αρχές Νοεμβρίου τοῦ 2001 ὁ Πέτρος Βέργος, ἐμφανίστηκε για πώληση μιὰ αὐτόγραφη ἐπιστολή τοῦ Ἀδαμάντιου Κοραῆ πρὸς τὸν Στέφανο Φραγκιάδη με ἡμερομηνία 30 Ὀκτωβρίου 1826.¹ Ἡ ἐπιστολή, που εἶναι ἀνέκδοτη καὶ ἀθησαύριστη, σχετίζεται με τὴ βοήθεια που προσέφερε ὁ Κοραῆς στὸν Ι. Π. Κοκκῶνη προκειμένου νὰ δημοσιεύσει τὸ ἔργο του «Περὶ Πολιτειῶν». Ἀνέκδοτα ὅμως καὶ ἀθησαύριστα ἔχουν μείνει καὶ κάποια ἄλλα στοιχεία για τὸ ἴδιο θέμα, που σώζονται στὸ προσωπικὸ σημειωματᾶριο τοῦ Κοκκῶνη καὶ χρονολογοῦνται στὴν ἴδια ἐποχὴ. Ζήτησα τὴν ἄδεια ἀπὸ τὸν φίλο Πέτρο Βέργο νὰ δημοσιεύσω τὴν ἐπιστολή, ἀνέσυρα τὶς φωτογραφίες που μοῦ εἶχε παραχωρήσει τὸ 1967 ἡ ἀείμνηστη Μαρία Ἀμαριώτου ἀπὸ τὸ σημειωματᾶριο τοῦ Κοκκῶνη καὶ τὰ παρουσιάζω σήμερα, ἐλπίζοντας ὅτι θὰ εἶναι χρήσιμα καὶ στοὺς ἐκδότες τῆς Ἀλληλογραφίας τοῦ Κοραῆ καὶ στοὺς μελετητὲς τοῦ Κοκκῶνη.

Ἀπὸ τὸ δημοσίευμα τῆς Μαρίας Ἀμαριώτου γνωρίζαμε ὅτι ὁ Κοραῆς ἔστειλε στὸν Ι. Π. Κοκκῶνη, που διέμενε τότε στὸ Montpellier, μιὰ ἐπιστολή με ἡμερομηνία 9 Ὀκτωβρίου 1826. Ἦταν ἡ ἀπάντηση τοῦ Κοραῆ στὸ αἶτημα τοῦ Κοκκῶνη νὰ τὸν βοηθήσει για τὴν ἐκδοση τοῦ ἔργου του «Περὶ Πολιτειῶν».² Ἡ ἀπάντηση ἦταν θετικὴ, μολοντί, ὅπως ἀναφέρεται ρητᾶ, ὁ Κοραῆς δὲν εἶχε διαβάσει τὸ ἔργο. Πῶς καὶ γιατί ὁδηγήθηκε ὁ Κοραῆς σὲ αὐτὴ τὴ στάση ἀπέναντι στὸν Κοκκῶνη;

Ἡ σχέση τοῦ Ι. Π. Κοκκῶνη με τὸν Κοραῆ δὲν χρονολογεῖται στὰ

1. Στὸν ἔντυπο Κατάλογο τῆς δημοπρασίας ἡ ἐπιστολή ἔχει τὸν ἀρ. 133.

2. Μαρία Ἀμαριώτου, *Ἰω. Π. Κοκκῶνης, ὁ πρῶτος μας παιδαγωγός*, Ἀθήνα 1937, σ. 19-21· βλ. καὶ Φίλιππος Ἡλιού, «Ἀνέκδοτα καὶ ξεχασμένα γράμματα ἀπὸ τὴν Ἀλληλογραφία τοῦ Κοραῆ», *Ἔργον εἰς Ἀδαμάντιον Κοραῆν*, Ἀθήνα 1965, σ. 64. Ἡ ἐπιστολή πέρασε ἀπὸ τὸ δημοσίευμα τῆς Ἀμαριώτου στὸ Γ. Βαλέτας, *Κοραῆς, ἅπαντα τὰ πρωτότυπα ἔργα. Οἱ Ἐπιστολές*, τ. Β2, Ἀθήνα 1965, σ. 504-505 (με κάποιες σιωπηρὲς παρεμβάσεις) καὶ στὸν πέμπτο τόμο τῆς Ἀλληλογραφίας τοῦ Κοραῆ, ἔκδ. ΟΜΕΔ, Ἀθήνα 1983, σ. 347-349, ἀρ. 1216.

1826. Ἡ πρώτη τους συνάντηση θὰ πρέπει νὰ ἔγινε ὅταν ὁ Κοκκῶνης ἐπισκέφθηκε τὸ Παρίσι. Δὲν γνωρίζουμε πότε ἀκριβῶς ἔφτασε ὁ Κοκκῶνης στὴ γαλλικὴ πρωτεύουσα,³ εἴμαστε ὥστόσο βέβαιοι ὅτι τὸ φθινόπωρο τοῦ 1823 ἦταν ἐκεῖ καὶ διέμενε στὴν ὁδὸ St. Jacques 164. Τὴν πληροφορία τὴν ἔχουμε ἀπὸ δύο ἐπιστολές του, με ἡμερομηνίες «(ζ')/10' 8βρίου 1823 Ν.» καὶ «7 Νοεμβ. 1823», πού ἔστειλε στὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο στὴν Τρίπολη καὶ στὸν Κωνσταντῖνο Ἀσώπιο στὴν Κέρκυρα, στὶς ὁποῖες σημείωσε τὴ διεύθυνση τῆς παρισινῆς διαμονῆς του.⁴ Ἡ ἀφιξή του ὥστόσο στὸ Παρίσι θὰ πρέπει νὰ εἶχε γίνει ἀρκετὸ χρόνο πρὶν, ἀλλὰ καὶ ἡ γνωριμία του μετὰ τὸν Κοραῆ δὲν θὰ πρέπει νὰ ἔγινε τὴν ἐποχὴ πού στέλνει τὶς ἐπιστολές πού ἀναφέραμε. Τὴν ἐντύπωση αὐτὴ τὴν διαμορφώνουν στοιχεῖα πού περιέχονται στὴν ἐπιστολὴ τοῦ Κοκκῶνη πρὸς τὸν Ἀσώπιο. Τοῦ γράφει γιὰ παράδειγμα ὅτι πέρασε τὶς ἐξετάσεις Ζωολογίας.⁵ Προφανῶς θὰ ἦταν ἐξετάσεις μαθήματος τοῦ ὁποῖου ἡ διδασκαλία θὰ εἶχε ἀρχίσει κάποιους μῆνες πρὶν, κατὰ συνέπεια ἡ ἀφιξὴ τοῦ Κοκκῶνη στὸ Παρίσι θὰ πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ στὸ 1822 ἢ τὸ ἀργότερο στὶς ἀρχές τοῦ 1823. Ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονός ὅτι τοῦ διαβιβάζει τοὺς ἀσπασμοὺς τοῦ Κοραῆ, καὶ θέλει νὰ φανεῖ ἐνήμερος τῶν πνευματικῶν ἐνασχολήσεων τοῦ «γέροντος»,⁶ ὑποδηλώνει ὅτι εἶχε ἤδη κάποια ἐξοικείωση, ἂν ὄχι μετὰ τὸν ἴδιο τὸν Κοραῆ, τουλάχιστον μετὰ τὸ περιβάλλον του.

Πρὶν ὥστόσο ἀπὸ τὴν προσωπικὴ γνωριμία, ὁ Κοραῆς εἶναι πιθανὸ νὰ εἶχε ἀκούσει κάτι γιὰ τὸν Κοκκῶνη. Ἄν εἶναι ὀρθή, ὅπως νομίζω, ἡ ταύτιση πού ἔχει προτείνει ὁ Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκος, τοῦ ὑποδιδασκάλου στὸ Φιλολογικὸ Γυμνάσιο τῆς Σμύρνης «Ἰωάννου Πελοποννησίου» ἢ «Ἰωάννου Παναγιώτου» μετὰ τὸν Ι. Π. Κοκκῶνη,⁷ τότε εἶναι πιθανὸ νὰ τὸν

3. Ἀπὸ τὶς ἀναμνήσεις πού ὁ Κοκκῶνης καταγράφει τὸ 1839 στὸ περιοδικὸ πού ἐξέδιδε (*Ὁ Παιδαγωγός* 1 (1839), 262) μπορούμε νὰ παρακολουθήσουμε ὡς ἓνα σημεῖο τὴν πορεία του: τὸν πρῶτο χρόνο τῆς Ἐπανάστασης ἔφυγε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, ὁδηγήθηκε στὴ Σμύρνη καὶ ἀπὸ ἐκεῖ πέρασε στὴν Ὑδρα. Δὲν ἀναφέρει ὅμως οὔτε πότε ἀναχώρησε ἀπὸ ἐκεῖ οὔτε ἂν πῆγε κατευθείαν στὸ Παρίσι.

4. Τὰ κείμενα καὶ τῶν δύο ἐπιστολῶν του ἔχουν δημοσιευτεῖ· βλ. Ἐμμαν. Γ. Πρωτοψάλτης, *Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου. III. Ἐγγράφα τοῦ 1823*, Ἀθήνα 1968 [Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, τ. 5], σ. 538-542 καὶ Δημ. Γ. Ἀποστολόπουλος, «Σημειώσεις στὴν "Ἐκ Παρισίων, Rue St. Jacques No 164 - τὴν 7 Νοεμβρίου 1823" ἐπιστολὴ τοῦ Ι. Κοκκῶνη πρὸς τὸν Κ. Ἀσώπιο», *Νέα Ἐστία* 44 (Χριστούγεννα 1970), 262-265.

5. «Ἐπέρασα μετὰ τὴν εὐχὴν σου τὴν Ζωολογίαν», ὁ.π.

6. «Ὁ Γέρον σὲ ἀσπάζεται, κάτι νέον φτιάνει πάλιν», ὁ.π.

7. Καὶ τὰ δύο ὀνόματα παρουσιάστηκαν σὲ κείμενα πού δημοσιεύτηκαν τὸ 1812

είχε έντοπίσει ό Κοραής δεδομένου ότι ένδιαφερόταν, όπως είναι γνωστό, ζωηρά για τό γυμνάσιο αυτό. Ύπέρ τής ταύτισης συνηγορεί και ή μετέπειτα άλληλογραφία πού είχαν ό «διδάσκαλος» τοῦ γυμνασίου Κωνσταντίνος Οικονόμος μέ τόν Ίωάννη Κοκκώνη, όταν ό δεύτερος βρέθηκε, μετά τό 1815, στήν Κωνσταντινούπολη.⁸ Είναι ακόμα πιθανό ό Κοκκώνης νά είχε στείλει στόν Κοραή ένα αντίτυπο τοῦ βιβλίου πού δημοσίευσε στήν Κωνσταντινούπολη τό 1817 μέ τόν τίτλο «Παιδαγωγός τῶν νέων»,⁹ βιβλίο στό όποιο τονίζει τίς προόδους πού έχουν γίνει στήν «πεφωτισμένη Εὐρώπη».¹⁰

Μέ αυτά τά εὔσημα θά παρουσιάστηκε ό Κοκκώνης στόν Κοραή, όταν συναντήθηκαν στό Παρίσι, εὔσημα πού θά φρόντισε νά τά κάνει γνωστά, αν δέν τά γνώριζε ήδη ό Κοραής. Οί προσωπικές πάντως σχέσεις τους θά διακοποῦν στά 1825, καθώς ό Κοκκώνης θά κατεβεί στό Montpellier. Δέν γνωρίζουμε τήν ακριβή χρονολογία, ούτε τό λόγο τής μετακίνησής του από τό Παρίσι. Στό προσωπικό του ώστόσο σημειωματάριο έχει ένσωματώσει τό αντίγραφο μιᾶς ἐπιστολῆς πού ἔστειλε από τό Montpellier στίς 25 Μαρτίου τοῦ 1825 πρὸς τόν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο στήν όποία σημειώνει, μεταξύ ἄλλων, και τά ακόλουθα πού ἀπαντοῦν στό ἐρώτημά μας.

*Ἡναγκάσθην διὰ τήν υἰείαν μου ν' ἀναχωρήσω πρὸ δλίγου ἀπό τοὺς Παρισίους.*¹¹

ἀπό τίς στήλες τοῦ περιοδικοῦ *Ἐρμῆς ό Λόγιος*, σ. 32 και 130· βλ. Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκος (ἐπιμ.), *Τά ἑλληνικά προεπαναστατικά περιοδικά. Εὐρετήρια. Β' «Ἐρμῆς ό Λόγιος» 1811-1821*, Ἀθήνα 1976, σ. 21, λήμμα: Κοκκώνης Ἰω. Ἔς θυμίσουμε ἔδω ότι ό Κοκκώνης ὡς τό 1818 περίπου χρησιμοποιοῦσε ὡς ἑπώνυμο τό «Κόκκων»· για λόγους πού δέν γνωρίζουμε τό ἄλλαξε σέ Κοκκώνης, ἐπίθετο πού διατήρησε ὡς τό τέλος τής ζωῆς του.

8. Κώστας Λάμπας - Ρόδη Σταμούλη (ἐπιμ.), *Κωνσταντίνος Οικονόμος ό ἐξ Οικονόμων*, Ἀλληλογραφία, τ. 1: 1802-1817, Ἀθήνα 1989, σ. 190 κ.έ. Ἡ ἄλληλογραφία τους διατηρεῖται, ὡπως εἶχε τήν καλοσύνη νά μέ πληροφορήσει ό Κώστας Λάμπας, ὡς τό 1820.

9. Δημ. Σ. Γκίνης - Βαλέριος Γ. Μέξας, *Ἑλληνική Βιβλιογραφία 1800-1863*, τ. 1, Ἀθήνα 1939, σ. 159, ἀρ. 990.

10. Μέ τή σκέψη αὐτή ἀνοίγει ό συγγραφέας τόν Πρόλογο τοῦ βιβλίου του, σ. α'. Για τοὺς ὅρους και τή σημασία τους στά χρόνια τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ βλ. Κ. Θ. Δημητράς, «Ἡ φωτισμένη Εὐρώπη», *Νέα Ἔστια* 51 (1952), 225-230 και 306-311 [= *Φροντισματα*, Ἀθήνα 1962, σ. 3-23· *Ἱστορικά φροντισματα, Α' Ὁ Διαφωτισμός και τό κορύφωμά του*, Ἀθήνα 1992, σ. 115-129 και 279-281].

11. Στό σημειωματάριό του ό Κοκκώνης έχει ένσωματώσει τό πρόχειρο τής ἐπιστολῆς, μέ ἡμερομηνία 25 Μαρτίου 1825, πού ἔστειλε ἀπό τό Montpellier στόν

Συνεπῶς στὶς ἀρχὲς τῆς ἀνοιξῆς τοῦ 1825 θὰ πρέπει νὰ χρονολογήσουμε τὴ μετάβασή του στὸ Montpellier, νὰ δεχτοῦμε ὡς αἰτία τῆς μετακίνησης τοὺς λόγους ὑγείας ποὺ ἐπικαλεῖται στὸ γράμμα τοῦ Μαρτίου τοῦ 1825 καὶ νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ ἐπιλογή τοῦ τόπου μπορεῖ νὰ μὴν ἦταν ἄμοιρη ἀπὸ συμβουλὲς τοῦ Κοραῖ, ὁ ὁποῖος γνώριζε καλὰ καὶ τὸ κλίμα καὶ τὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα τοῦ Montpellier.

Στὰ 1826, ὅταν θὰ ἔχει ἔτοιμο τὸ «Περὶ Πολιτειῶν», θὰ θελήσει νὰ ζητήσῃ τὴ βοήθεια τοῦ Κοραῖ. Πρὶν τοῦ στείλῃ σχετικὴ ἐπιστολή, προσπάθησε νὰ τὸν βολιδοσκοπήσῃ καὶ νὰ προετοιμάσῃ τὸ ἔδαφος: στέλνει λοιπὸν μιὰ ἐπιστολή, μὲ ἡμερομηνία 31 Μαΐου, στὸν στενὸ συνεργάτη τοῦ Κοραῖ Φίλιππο Φουρναράκη, τὸν ὁποῖο εἶχε γνωρίσει στὸ Παρίσι,¹² καὶ τοῦ ζητᾷ νὰ τὸν προετοιμάσῃ. Τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ἔχει χαθεῖ ἢ λανθάνει· στὸ σημειωματᾶριο ὅμως τοῦ Κοκκῶνη σώζονται τὰ βασικὰ σημεῖα τοῦ περιεχομένου της, ὅπως τὰ ἔχει καταγράψῃ ὁ ἴδιος.

Μαῖον 31 [1826] πρὸς τὸν Φίλ[ιππον] Φουρναράκην εἰς Παρισίους.

Τοῦ ἔλεγα περὶ τοῦ συγ[γράμμα]τός μου ὅτι θὰ τὸ στείλω ὅλον ἢ μέρος εἰς τὸν γέ[ροντα] νὰ τὸ θεωρήσῃ καὶ ἂν τὸ κρίνῃ ὠφέλιμον νὰ σκεφθῶμεν τότε περὶ τῆς πωλήσεώς του. Ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ φιλογένεια τοῦ γέ[ροντος] μὲ δίδει πᾶσαν πίστιν, ὥστε νὰ τὸν καθίσω κριτὴν ἐμοῦ καὶ τῆς ὁποίας στοχάζομαι ὅτι θέλω προξενήσῃ ὠφελείας εἰς τοὺς ὁμογενεῖς διὰ τῆς τυπώσεως τοῦ συγ[γράματος]. Εἶμαι ποτισμένος ἀπὸ τὰς διδασκαλίαις καὶ τὰ φρονήματα, ἠγωνίσθην ν' ἀκολουθήσω αὐτὰ ὅσον τὸ δυνατόν ἦτον ἐσχῆς ἔργον νὰ εἶχα πλειότερον ἀξιοσύνη, ὥστε νὰ κάμω τὸ ἔργον τελειότερον. Αἱ ἀρχαὶ ὅμως εἰς τὰς ὁποίας βαίνει εἶναι ὀρθοφρονούντων καὶ αὐτὰς κατὰ τὸ παρὸν εἶναι ἀνάγκη νὰ σκορπίσωμεν εἰς ὄσους τελειότερους δυνηθῶμεν. Φανέρωσον [[μου]] τὴν γνώμην μου εἰς αὐτὸν καὶ δός με εὐθὺς ἀπόκρισιν, σὲ ἐξορκίζω δὲ εἰς ὅ,τι ἔχεις ἱερόν, νὰ μὴν ἐκστομίσης τὸ πρᾶγμα εἰς κανένα ἄλλον.¹³

Μαυροκορδάτο. Τὸ πρωτότυπο δὲν βρίσκεται προφανῶς στὸ Ἀρχεῖο Μαυροκορδάτου καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ δὲν δημοσιεύτηκε στὰ «Ἐγγραφα τοῦ 1825» ἀπὸ τὸν Ἐμμ. Πρωτοψάλτη (βλ. σὴμ. 4).

12. Στὸ *Περὶ Πολιτειῶν* ὁ Κοκκῶνης τὸν ἀποκαλεῖ «φίλο» (βλ. τ. 2, Παρίσι 1829, σ. 227 σὴμ. 1).

13. Αὐτόγραφες ἐγγραφές τοῦ Ι. Π. Κοκκῶνη στὸ προσωπικὸ του σημειωματᾶριο, διαστάσεων 157 × 104. Θυμίζω ὅτι ὁ Φίλιππος Φουρναράκης εἶχε μεταφράσει, μὲ τίς ὁδηγίες τοῦ Κοραῖ, τὸ ἔργο τοῦ P. Claude-François Daunou, *Essai sur les*

Τὴν 3 Ὀκτωβρίου [1826] πρὸς τὸν Κοραῖν καὶ Φουρνάρακην ἔχω τὸ ἀντίγραφον.

Ἡ ἀπάντησι τοῦ Κοραῖ ἔχει ἡμερομηνία 9 Ὀκτωβρίου 1826. Τὸ κείμενό της εἶναι δημοσιευμένο, ὅπως εἶπαμε, ἀπὸ τῆ Μαρία Ἀμαριώτου, ἀλλὰ εἶναι χρήσιμο γιὰ τὴ ροὴ τῆς ἀφήγησός μας νὰ τὸ ἀναδημοσιεύσουμε ἐδῶ.

Φίλε κύριε Κοκκῶνη

Ζητεῖς βοήθειαν ἀπὸ νεκρόν, καὶ πιθανὸν ὅτι καὶ χωρὶς νὰ ἔχῃς χρειάν βοηθείας. Ὅπως ἂν ἦναι, ἰδοὺ τί σε λέγει ὁ μέλλον μετ' ὀλίγον καὶ ἐλπίζων νὰ ἐλευθερωθῆ ἀπὸ γῆρας διὰ πολλὰ σωματικὰ καὶ ψυχικὰ παθήματα ὀδυνηρόν.

Ὁ Λιδότος ἔρχεται κάποτε εἰς ἐπίσκεψίν μου, ἀλλ' ἕως τώρα δέν με εἶπε τίποτε περὶ τοῦ ἔργου σου. Ἄν μὲ φανερώσῃ τίποτε, θέλω τὸν παρακινήσειν, μὴν ἀμφιβάλλῃς, θερμῶς. Μ' ὄλον τοῦτο, οὐτ' αὐτὸς ἐλπίζω ὅτι θέλει τὸ ἀναδεχθῆν, διὰ τὰς ἐνεστῶσας ἀνάγκας χρηματικὰς ὄλων τῶν βιβλιοπωλῶν καὶ τυπογράφων, οὐτ' ἐγὼ κρίνω ὠφέλιμον εἰς σὲ τοῦτον τὸν τρόπον· διότι οὐδ' ἡ φροντίς τῆς ἰδίας ὠφελείας πρέπει νὰ παραβλέπεται, ὅταν δέν φέρῃ βλάβην εἰς κανένα. «Τὸν κοπιῶντα γεωργὸν δεῖ πρῶτον τῶν καρπῶν μεταλαμβάνειν». Μόνος ὁ ἐξῆς τρόπος μ' ἀρέσκει, καὶ ὡς ὠφέλιμος, καὶ ὡς συντομώτερος. Τύπωσε τὴν ἀγγελίαν περιέχουσαν ὀλίγην περιγραφήν τοῦ πονήματός σου, τόσην μόνην ὅσον νὰ καταλαμβάνῃ ὁ ἀναγνώστης τὸ καίριον (l'à propos) τοῦ πράγματος, καὶ ὄχι μακράν, διὰ νὰ μὴ πέσης εἰς ὑποψίαν τῆς ὁποίας βδελύττεσαι, δέν ἀμφιβάλλω, γοητείας. Πρόσθε, ἂν τὸ κρίνῃς εὐλογον, ὅτι καὶ παρακινούμενος ἀπ' ἐμὲ ἀπεφάσισε νὰ ἐκδώσῃς τὸ σύγγραμμα, χωρὶς ὅμως νὰ εἶπῃς ὅτι τὸ ἐγνώρισα δι' ἀναγνώσεως. Δέν λέγω τοῦτο διστάζων περὶ τῆς ποιότητος τοῦ ἔργου σου, καὶ ζητῶν νὰ φύγῃ τὸ ὑπεύθυνον, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀποφύγωμεν καὶ οἱ δύο τὸ καὶ εἰς τοὺς δύο μισητὸν ψεῦδος. Τὸ ἔργον σου, ὁποῖα καὶ ἂν ἦναι ἡ σύνταξις του, τὸ κρίνω ἀναγκαιότατον εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι τοιαῦται, ὥστε νὰ ὑποβάλλωσιν εἰς χρεὸς ἀπαραίτητον τὸν ὅποσδήποτε δυνάμενον νὰ ὠφελήσῃ, νὰ γενῆ πρὸς καιρὸν τῶν «ἐμούντων καὶ οὐ τῶν ἀκριβούντων» ὡς ἔλεγεν ἓνας ἀπὸ τοὺς παλαιούς μας σοφιστάς. Ἐδῶ μόνον εἶναι δίκαιον νὰ παραβλέπεται ἡ ὠφέλεια καὶ τιμὴ τοῦ γράφοντος, διὰ τὴν ἐπιτιζομένην ὠφέλειαν τῶν ἀναγινωσκόντων.

Ἀπὸ τὰς ἀγγελίας στείλε εἰς τὸν Φραγκιάδην εἰς Λόνδρον, τὸν Φραγκούλην Ροδοκανάκην εἰς Λιβόρον, τοὺς ἀδελφοὺς Πάλλην (Frères Ralli)

εἰς τὴν μισόχριστον Βιέννην, τὸν Ρώταν καὶ Ζανῆν Βλαστοῦν εἰς Τεργέστην. Εἰς ὄσους ἐξ αὐτῶν γνωρίζεις προσωπικῶς, στείλέ τας κατευθεῖαν· εἰς ὄσους δὲν γνωρίζεις στείλέ τας διὰ μέσου μου, ἂν θέλῃς. Τοῦτο μόνον ἐνθυμοῦ, ὡς ἀναγκαῖον, ὅτι ἡ τύπωσις δὲν ἀρχίζει, ἂν δὲν συναχθῶσι τὰ πανταχόθεν ἀργύρια εἰς χεῖρας τοῦ ἐν Τεργέστη Ζανῆ Βλαστοῦ καὶ Ἰακώβου Ρώτα. Πρὸς τοὺς δύο γράψε κοινὴν ἐπιστολὴν τὰ ἔσω, καὶ τὸνομα μόνον τοῦ Ζανῆ Βλαστοῦ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν. Θέλω γράφειν κ' ἐγὼ πρὸς αὐτούς, ὅταν στείλῃς τὴν ἀγγελίαν. Στείλε καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐξαιρέτως εἰς τὴν Ἑπτάνησον· ἀλλὰ νὰ φανερώνη ἡ ἀγγελία σου (πάλιν σε λέγω) ὅτι ἡ τύπωσις δὲν ἀρχίζει πρὶν συναχθῶν τὰ ἀργύρια εἰς τὰς χεῖρας Ζανῆ Βλαστοῦ καὶ Ι. Ρώτα, χωρὶς νὰ τοὺς βαρύνωσιν οἱ στέλλοντες μὲ ἐπιστολῶν ἀγῶγια.

Ταῦτα μὲ συγχωρεῖ νὰ σὲ γράφω τὸ ὀδυνηρὸν μου γῆρας· εἶθε σὺ νὰ ζήσης καὶ νὰ γεράσης ἀνωδύτως!

ὁ φίλος Κοραῆς

Ἐκ Παρισίων, 9 Ὀκτωβρίου, 1826.

[Στρ. τὸ φύλλ.]

Συμφέροι ἴσως, διὰ νὰ εὐκολόνῃς καὶ νὰ ταχύνης τὴν συλλογὴν τῶν χρημάτων, νὰ τὴν καταμερίσῃς εἰς τρεῖς, ἤγουν νὰ συνάξωνται τὰ τῆς Βιέννης εἰς τοὺς ἀδελφούς Ράλλην, τὰ τῆς Τεργέστης εἰς Β[λαστοῦν] καὶ Ρ[ώταν], τὰ τῆς Λιβόρνου εἰς τὸν Φραγκούλην, τὰ τῆς Λόνδρας εἰς τὸν Φραγκιάδην. Στείλε τὴν ἀγγελίαν καὶ εἰς τὸν ἐν Κεφαλληνίᾳ Βάμβαν. Τὴν ἐδῶ συλλογὴν φροντίζει ὁ Φουρναράκης.

Στὴ σκέψη τοῦ Κοκκῶνη νὰ ζητήσῃ τὴ βοήθεια τοῦ Κοραῆ ὥστε νὰ βρεῖ ἐκδότη πού θὰ ἀναλάμβανε τὰ ἔξοδα τῆς ἐκδοσης τοῦ βιβλίου του, ἐκεῖνος τοῦ ἀντιπροτείνει τὴ μέθοδο τῆς συγκέντρωσης τῶν χρημάτων μὲ προπληρωμὴ τοῦ ἀντιτίμου τοῦ βιβλίου ἀπὸ συνδρομητές. Τὸν προτρέπει νὰ τυπώσῃ μιὰν Ἀγγελίαν στὴν ὁποία νὰ περιγράφῃ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἔργου. Τοῦ δίνει τὸ δικαίωμα νὰ ἐπικαλεσθεῖ ὅτι προβαίνει στὴν ἐκδοσὴν τοῦ ἔργου του παρακινημένος ἀπὸ ἐκεῖνον καὶ θέτει στὴ διάθεσίν του ὅλο τὸ δίκτυο τῶν ἀνθρώπων πού χρησιμοποιοῦσε ὁ ἴδιος γιὰ τὴ διακίνηση τῶν βιβλίων του. Συγκρίνοντας τὰ αἰτήματα πού ὁ Κοκκῶνης εἶχε ἐκφράσει στὴν ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Φουρναράκη μὲ ὅσα τοῦ ἀπαντᾷ ὁ Κοραῆς μπορούμε νὰ διαπιστώσουμε ὅτι μίαν μόνον ἐπιθυμίαν του δὲν θέλησε νὰ τοῦ ἐκπληρώσῃ: νὰ γίνῃ ὁ πρῶτος ἀναγνώστης τοῦ ἔργου.

Ὁ Κοκκῶνης, μόλις ἔλαβε στὸ Montpellier τὴν ἀπάντηση τοῦ Κοραῆ, ἐτοιμάζει ἀμέσως τὴν Ἀγγελία, πού τὴν χρονολογεῖ 17 Ὀκτωβρίου 1826, καὶ τὴν τυπώνει ἐκεῖ: ἌΕκ τοῦ ἐν Μομπελιέρῳ Λιθογραφικοῦ Τύπου» ἀναφέρεται στὸ τέλος τοῦ κειμένου. Δὲν ἔχει σωθεῖ κανένα ἀντίτυπο,¹⁴ τὸ περιεχόμενό της ὅμως μποροῦμε νὰ τὸ ἀναπλάσουμε, καθὼς δημοσιεύτηκε δύο φορές, καὶ νὰ ἐντοπίσουμε τὶς διαφορὰς τῶν δύο κειμένων. Δημοσιεύτηκε πρῶτα στὴ *Γενικὴ Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλάδος*, στὸ φύλλο 40 τῆς 13ης Ἀπριλίου 1827 (σ. 159-160), καὶ στὰ Προλεγόμενα τοῦ πρώτου τόμου τοῦ *Περὶ Πολιτειῶν* (σ. α'-ζ'). Ἀναδημοσιεύω τὸ κείμενο ὅπως δημοσιεύτηκε στὴ *Γενικὴ Ἐφημερίδα* καὶ δίνω στὸ ὑπόμνημα τὶς διαφορὰς τοῦ ἀπὸ ἐκεῖνο πού προτάσσεται στὸν πρώτο τόμο τοῦ *Περὶ Πολιτειῶν*.¹⁵ Τὸ ἀναδημοσιεύω ἐδῶ καὶ γιὰ τὸν πρόσθετο λόγο ὅτι ἡ ἀνάγνωση τοῦ κειμένου τῆς Ἀγγελίας ἀπὸ τὸν Κοραῆ τὸν ἔκανε, χωρὶς ὅπως εἶπαμε νὰ ἔχει διαβάσει ὅλο τὸ ἔργο, νὰ κινητοποιηθεῖ καὶ νὰ παρέμβει ἐνεργῶς γιὰ νὰ ἐκδοθεῖ τὸ βιβλίο.

Ἀ γ γ ε λ ί α σ υ ν δ ρ ο μ ῆ ς

[πρὸς ἔκδοσιν νέου συγγράμματος ἐπιγραφομένου *Περὶ πολιτειῶν, περὶ τῶν εἰς σύνταξιν καὶ συντήρησιν αὐτῶν καὶ περὶ τῆς δημοσίου κυβερνήσεως Σύνοψις... ὑπὸ Ἰ. Κ.*]

Φίλτατοι Ὁμογενεῖς Ἑλληνας!

Εἰς τὸν προκείμενον ἱερὸν τῆς Ἑλλάδος ἀγῶνα χρέος θεῖον ἔχει καθεὶς τῶν Ἑλλήνων νὰ συντρέξῃ τὸ κατὰ δύναμιν, μαχόμενος, ἄρχων, νοθετῶν, ὑπουργῶν, συνεισφέρων, ὅπως καὶ ὅ,τι ἔχη ἕκαστος, διὰ ν' ἀνασώσωμεν καὶ ζωὴν, καὶ ἐλευθερίαν, καὶ πατρίδα. Ἐν ᾧ καὶ τὰ φωτισμένα ἔθνη τοῦ κόσμου συναγωνίζονται ἤδη συμβουλοῦντα φιλοτίμως, καὶ ἐπευφημοῦντα μετ' ἀγαλλιάσεως τὸ ἀναγεννώμενον Ἑλληνικὸν κλέος, εἶν' αἰσχρὸν νὰ κἀθηται ἀναισθητος ὁ λεγόμενος Ἕλληνας, μὲ δεμένας χεῖρας, κατὰ τὴν παροῦσαν τῶν ὁμογενῶν κρίσιμον κίνησιν, μὴ συναγωνιζόμενος εἰς τίποτε μὲ λόγον ἢ μ' ἔργον, καθ' ὅσον δύναται. Οὔτε ὥμην

14. Ὅπως διαπιστώνει καὶ ὁ Φίλιππος Ἡλιοῦ, «Βιβλία μὲ συνδρομητές. II. Ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς Ἐπανάστασης ἕως τὸ 1832», *Ὁ Ἐραμιστής* 22 (1999), 198 σμ. 6.

15. Μὲ ἀραίωση δηλώνω στὸ κείμενο τὶς ἀλλαγές πού δίνω στὸ ὑπόμνημα. Μέσα σὲ [ ] δηλώνω τὶς προσθήκες πού ἐπέφερε ὁ συγγραφέας στὴ δευτέρα δημοσίευση τῆς Ἀγγελίας καὶ σὲ { } δηλώνω ὅσα ἀφαίρεσε.

σώματος ἔχω, οὔτε μαχιμότητα, ἀλλ' οὐδ' ὑγείαν κὰν μ' ἐχάρισεν ἡ φύσις, οὔτε πλοῦτον ἢ τύχην, ὥστε νὰ ἐκπληρώσω τὸ χρέος μου ἀπ' αὐτῶν. Ὅλιγας γνώσεις ἔτυχα νὰ μάθω, καὶ αὐταὶ εἶναι τὸ μόνον μου ἀγαθὸν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐκ τοῦ ὁποίου ἔχω νὰ συνεισφέρω εἰς τὰ παρόντα μικρὰν συνεισφοράν· ἀλλὰ καὶ αὐτὴν δὲν δύναμαι, κατὰ δυστυχίαν, νὰ προσφέρω ἀπ' ἔμμαντοῦ μόνον, χωρὶς τῆς φιλοτίμου συνεργίας τῶν εὐπόρων ὁμογενῶν. Ὅθεν ἔρχομαι διὰ τῆς παρουσίας ἀγγελίας νὰ ζητήσω τὴν συνδρομὴν αὐτῶν πρὸς τύπωσιν τῆς περὶ πολιτειῶν συνόψεως.

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς γνωρίζεται ἱκανῶς τοῦ βιβλίου ἡ ὑπόθεσις· πλὴν στοχάζομαι πρὸς νὰ φανερώσω ἐν περιλήψει καὶ περὶ τῆς διαθέσεως, καὶ περὶ τῶν ἐν αὐτῷ περιεχομένων. Διαιρεῖται τὸ σύγγραμμα κατὰ τὴν ἕλην εἰς τμήματα τέσσαρα. Εἰς τὸ πρῶτον γίνεται ἡ διήγησις πῶς, κατὰ τὰ ἱστορούμενα, ἤρχισαν οἱ κοινωνοῦντες ἄνθρωποι νὰ πολιτεύονται, καὶ πῶς, καθ' ὅσον ἐτελειοποιοῦν τὰς διανοητικὰς αὐτῶν δυνάμεις, μετεδύθημιζον καὶ τὰς πολιτείας ἐπὶ τὸ κρεῖττον. Ἡ θεοκρατία τῶν Αἰγυπτίων, τὰ πρῶτα μικροβασίλεια τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα, αἱ μετὰ ταῦτα δημοκρατίαι αὐτῆς, ὡς τῶν Ἀθηναίων καὶ ἡ τῶν Σπαρτιατῶν, ἔπειτα ἡ Ῥωμαϊκὴ πολιτεία, ὅλαι ἀλληλοδιαδόχως ἐξιστοροῦμεναι διδάσκουσι τὸν ἀναγνώστην τοὺς νόμους, τὰ διάφορα πολιτεύματα, καὶ τὴν εἰς τὰ τοιαῦτα προκοπὴν τῶν παλαιῶν ἐθνῶν. Ἐπειτα συνεχιζόμενος ὁ λόγος πρὸς δῆλωσιν καὶ τῶν μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους συμβάντων, διασαφεί πῶς, ἐκ τῆς βαρβαρότητος καὶ τῆς φευδαλικῆς ἀναρχίας τοῦ μεσαιῶνος, ἐγεννήθησαν τὰ νέα τῆς Εὐρώπης πολιτεύματα· τίνι τρόπῳ μὲ τὴν προκοπὴν τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦς ἐστερεώθησαν αἱ συνταγματικαὶ βασιλεῖαι· καὶ ὁποῖα εἶναι αἱ εἰς τὴν Ἀμερικὴν συσταθεῖσαι ἰσοπολιτεῖαι.

Τὸ δὲ δεύτερον τμῆμα διαλαμβάνει περὶ τῆς συντάξεως τῶν πολιτειῶν ἐν γένει· ἐκ πόσων καὶ ὁποίων σωμάτων πολιτικῶν πρέπει νὰ συστήνῃνται, ἢ εἰς πόσα μέρη πρέπει νὰ ἦναι διηρημένον τὸ κράτος· πῶς νὰ συντάσσονται ἕκαστον, καὶ ὁποῖα καὶ πόση ἐξουσία ἀνήκει εἰς τὸ κάθε εἶδος τῶν ἀρχόντων, ὥστε νὰ μὴ κινδυνεύῃ ἡ ἐλευθερία τῶν πολιτῶν ἀπὸ κἀνεὸς τὸ αὐτόγνωμον. Ἐν ἐνὶ λόγῳ ἐξετάζεται ἀκριβῶς, πῶς ἡ συνταγματικὴ καὶ κοινοβουλευτικὴ πολιτεία δύναται νὰ συνταχθῇ κατὰ λόγον τῆς ἐκτάσεως τοῦ τόπου καὶ τοῦ πλήθους τῶν κατοικοῦντων, ὅσον τὸ δυνατόν ἀρμοδιώτερα, πρὸς τὴν εὐνομίαν ὅλης τῆς ἐπικρατείας γενικῶς, καὶ ἐκάστης ἐπαρχίας ἰδίως.

συνταγματικαὶ : πολιτικαὶ | συνταγματικὴ καὶ κοινοβουλευτικὴ πολιτεία : αἱ ἀντιπροσωπευτικαὶ πολιτεῖαι γινόμεναι κοινοβουλευτικαὶ

Εἰς δὲ τὸ τρίτον γίνεται λόγος περὶ τῶν συντηρητικῶν μέσων τῆς πολιτείας. Οἱ νόμοι, ἡ ἀνατροφή, ἡ θρησκεία, τὰ περὶ τὴν ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν κατάστασιν τῶν πολιτῶν κυρίως ἐξετάζονται, ὅποια πρέπει νὰ ᾖναι, ὡς τὰ ἀρμοδιώτερα πρὸς συντήρησιν τῶν καθεστώτων· καὶ τέλος ἡ κυβέρνησις, ἣτις γίνεται τοῦ τετάρτου τμήματος ὑπόθεσις. Ὅσα ἀπαιτοῦνται εἰς τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν οἰκονομίαν· τὰ κατὰ τοὺς πολιτικοὺς ἄρχοντας, κυβερνήτας ἢ δικαστάς, καὶ ὑπουργούς· ὁ διοργανισμὸς αὐτῶν, καὶ τῶν κυβερνητικῶν λειτουργείων, καὶ τὸ ἔργον ἐκάστου λειτουργοῦ· ἡ σύνταξις τοῦ στρατιωτικοῦ, καὶ ἡ ἐξέυρεσις τῶν λοιπῶν ἀναγκαίων πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πατρίδος· τὰ πρὸς ἀΐξισιν τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου συντείνοντα, καὶ τὰ περὶ τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων τῆς πολιτείας· ὅλα ἐν ἐνὶ λόγῳ τὰ κατὰ τὴν κυβέρνησιν διασαφοῦνται ἀκριβῶς, καθ' ὅσον τὸ συνοπτικὸν τοῦ συγγράμματος συγχωρεῖ καὶ τελευταῖον εἰς τὸν ἐπίλογον ἐξετάζεται καὶ τὸ εἶδος τῆς πολιτείας τὸ συμφερότερον εἰς τὴν ἀναγεννωμένην Ἑλλάδα.

Τοιαύτη εἶναι ἡ περίληψις καὶ ἡ διάθεσις τοῦ συγγράμματος, περὶ τοῦ ὁποίου πλείοτερα νὰ εἴπω, τῆς παρουσίας ἀγγελίας τὰ ὅρια δὲν συγχωροῦσιν. Ἡθέλησα νὰ συνάψω εἰς ἐν ὄσ' ἀποβλέπουσι τὴν σύνταξιν τῶν πολιτειῶν, καὶ τὴν εὖνομον καὶ ἀσφαλῆ τῶν ἀνθρώπων κυβέρνησιν, ἐπ' ἀγαθῷ τῆς, σὺν Θεῷ, ἀναζώσης Ἑλλάδος, καὶ χάριν τῶν καταγινομένων εἰς τὴν κυβέρνησιν αὐτῆς· ἐκείνων μάλιστα, ὅσοι δὲν δύνανται εἰς πολυεῖδη ἀλλόγλωσσα βιβλία νὰ μάθωσι τὰ δέοντα. Δὲν λέγω τίποτε περὶ τῆς ὠφελείας τοῦ συγγράμματος εἰς τὴν παροῦσαν μας κατάστασιν· δὲν ἔχομεν χρεῖαν μόνον τοῦ πῶς νὰ ἐλευθερωθῶμεν, ἀλλὰ καὶ τοῦ πῶς νὰ πολιτευθῶμεν, διὰ νὰ συντηρήσωμεν τὴν μετὰ τοσοῦτων πόνων ἀνακτηθεῖσαν ἐλευθερίαν, καὶ νὰ εὐτυχήσωμεν, ὡς τὰ πεπαιδευμένα ἔθνη, φωτιζόμενοι καὶ εὐνομούμενοι. Δὲν ἔχομεν δὲ κἀνὲν σύγγραμμα τὴν σήμερον διαλαμβάνον περὶ τῶν τοιούτων· οὐδ' ἄλλα ἔχουσι ν' ἀναγνώσωσιν οἱ κατὰ τὴν Ἑλλάδα, εἰμὴ ὅσα ὁ ἀναγεννητῆς τῶν Ἑλλήνων σοφὸς μας γέρον Κ. ἔγραψε εἰς τὰ προλεγόμενα τῶν ὁποίων ἐξέδωκε προγονικῶν συγγραμμάτων, μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῆς Ἑλλάδος. Τὸ παράδειγμα τοῦ σοφοῦ ἀνδρὸς τούτου μιμούμενος, καὶ ὑπ' αὐτοῦ παρακινηθεὶς εἰς τὸ νὰ ἐκδώσω τὸ σύγγραμμα, ἐπέισθην νὰ ἐπιχειρηθῶ τὴν δημοσίευσιν, ἀ γ ω ν ι σ θ ε ἰ ς τὸ κατὰ δύναμιν, διὰ νὰ κοινοποιήσω εἰς τὸ Πανελλήνιον πολλὰ τῶν ὅσων ἢ τῶν παλαιῶν καὶ νεωτέρων πείρα ἀπέδειξεν ἀναγκαιότατα εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν εὐνομίαν τῶν ἐν κοινωνίᾳ ζώντων ἀνθρώπων.

Ἡ ἔλλειψις τῆς ἀναγκαίας χρηματικῆς δαπάνης ἐμποδίζει ἕως τὴν σήμερον τοῦ συγγραμματος τὴν τύπωσιν. Τὸ βιβλίον θέλει τυπωθῆ κατὰ πάντα ὁμοίωτον μὲ τὰ ὑπὸ τοῦ σοφοῦ μας γέροντος ἐκδοθέντα Πολιτικά τοῦ Ἀριστοτέλους· καὶ περιέχει, νομίζω, ὁμοῦ μὲ τὸν πίνακα τῶν λέξεων, ὑπὲρ τὰς πεντακοσίας σελίδας τοῦλάχιστον. Κατ' ἀρχὰς ἔστοχάσθη νὰ ζητήσω διὰ τῆς συνδρομῆς μόνην ὑπογραφὴν ὀνομάτων· ἀλλ' ἡ παντελῆς χρηματικὴ ἀπορία μ' ἀναγκάζει σήμερον νὰ ζητήσω καὶ τὴν προσπληρωμὴν τῆς τιμῆς ἀπὸ τοὺς φιλοτίμους συνδρομητάς· οὐδ' εἶναι δυνατὸν ν' ἀρχίσω τὴν τύπωσιν τοῦ βιβλίου, πρὶν νὰ συναρθῶσιν, ἐκ τῆς πανταχόθεν συνδρομῆς, τὰ ἱκανὰ διὰ τὸ ἔξοδον χρήματα, εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐν Τεργέστη Κυρίων Ζαννῆ Βλαστοῦ καὶ Ἰακώβου Ῥώτα, καὶ τοῦ ἐν Λιβόρῳ Φραγκούλη Ροδοκανάκη, πεμπόμενα εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν κατὰ τὰς λοιπὰς πόλεις ἐπιμελητῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ἔχουν νὰ π λ η ρ ό ν ω σ ι ν οἱ συνδρομηταί. Οἱ δὲ ἀναδεχθέντες τὴν ἐπιμέλειαν ταύτην, γνωστοὶ διὰ τὴν φιλογενειάν των ἄνδρες, ἔχουσι ἱκανὴν ὑπόληψιν, ὥστε καθεὶς τῶν συνδρομητῶν νὰ ἐμπιστευθῆ ἀφόβως εἰς αὐτοὺς τὸ ἀργύριόν του, ἕως οὔ παρὰ τῶν αὐτῶν νὰ λάβῃ καὶ τὸ βιβλίον.

Τὰ ὀνόματα τῶν συνδρομητῶν θέλουν τυπωθῆ εἰς τὸ τέλος τοῦ τόμου. Ἡ δὲ τιμὴ τοῦ βιβλίου ἀδέτου προσδιορίζεται, διὰ τοὺς κατὰ τὴν Ἑλλάδα συνδρομητάς, δύο τάλληρα δίστυλα· διὰ δὲ τοὺς κατὰ τὴν Εὐρώπην, δέκα φράγκα διὰ τοὺς ἐν Γαλλίᾳ, καὶ δέκα καὶ ἡμισυ διὰ τοὺς ἔξω αὐτῆς. Ἡ τύπωσις ἀρχίζεται εὐθὺς ἀφ' οὔ ἔμβωσι τὰ ἐκ τῆς συνδρομῆς χρήματα εἰς τὰς χεῖρας τῶν ὁποίων ἀνέφερα ἀνωτέρω Κυρίων Ζ. Βλαστοῦ καὶ Ἰ. Ῥώτα ἐν Τεργέστη, καὶ τοῦ ἐν Λιβόρῳ Φρ. Ροδοκανάκη.

Ἔρρόσθε ἀδελφοὶ Ἕλληνες ὁμονοοῦντες.

Οἱ κατὰ τὰς ἐξῆς πόλεις ἐπιστάται τῆς συνδρομῆς εἶναι οἱ Κύριοι:

Ἐν Ναυπλίῳ [, ὁ ἐκδότης τῆς Γεν. Ἐφημ. Θεόκλητος Φαρομακίδης — καὶ ὁ χρ. ἔμπορος Ι. Ξένος.]

Ἐν Ὑδρᾷ [, ὁ Ν. Παγκαλάκης.]

[Ἐν Αἰγίνῃ, Ἀνδρέας Παπαδόπουλος.]

Ἐν Κερκύρᾳ ὁ εἰς τὴν Ἀκαδ. Διδ. Κ. Ἀσώπιος· καὶ ὁ χρ. ἔμπορος Κωνστ. Γεροστάθης.

Ἐν Κεφαλληνίᾳ ὁ Γεράσιμος Λειβαδάς καὶ ὁ Ἱερ. Διδ. Ν. Βάμβας.

Ἐν Ζακύνθῳ [, ὁ Διονύσιος καὶ Ἀδελφοὶ Μητζενόπουλου.]

πληρόνωσιν : προσπληρόνωσιν

Ἐν Διβόρνω Φραγκούλης Ῥοδοκανάκης· καὶ ἐν Πίσῃ ὁ Παν. προφῶν
Οὐγγροβλ. Ἰγνάτιος.

Ἐν Ὀδησσῷ Σπ. Κωνσταντᾶς [καὶ Σπ. Ντάλλας.]

[Ἐν Μόσχᾳ, Ἰω. Μπούμας.]

Ἐν Τεργέστη Ἰ. Ῥώτας καὶ Ζ. Βλαστός.

{Ἐν Βιέννῃ οἱ ἀδελφοὶ Ῥάλλοι.

Ἐν Βενετία}

Ἐν Μασσαλία Ῥοδοκανάκης καὶ Υἱοί.

Ἐν Παρισίοις {ὁ σεβασμὸς μας γέρον Κ. καὶ ὁ Φ. Φουροαράκης.}
[ὁ Κ. Ἐβεράτος]

Ἐν Λόνδρᾳ [Στέφανος] Φραγκιάδης.

{Ἐν Μομπελλιέρῳ} [Ἐκ τοῦ ἐν Μομπελλιέρῳ λιθογραφικοῦ τύπου]

τὴν ιζ' Ὀκτωβ. Ἰωκστ'.

{I. K.}

Στὴν Ἀγγελία ὁ Κοκκῶνης μένει πιστὸς στὸν Κοραῆ ὅχι μόνο σὲ θέματα πολιτικῆς ἰδεολογίας ἀλλὰ ἀκολουθεῖ κατὰ γράμμα καὶ ὅσα τοῦ εἶχε ὑποδείξει στὸ πρακτικὸ ἐπίπεδο στὴν ἐπιστολὴ τῆς 9ης Ὀκτωβρίου. Ὅταν λοιπὸν ὁ Κοραῆς τὴ λαβαίνει, πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ ἴδιου μήνα —πιθανότατα σὲ πολλαπλὰ ἀντίτυπα—, ἱκανοποιεῖται τόσο ἀπὸ τὸ περιεχόμενό της ὥστε ἀποφασίζει νὰ τὸν βοηθήσει ἀκόμα περισσότερο. Ὅχι μόνο γράφει ἐπιστολὴ στὸν ἐκδότῃ Ambroise-Firmin Didot (τοῦ εἶχε ἀπλῶς ὑποσχεθεῖ πῶς ἂν τὸν ἐπισκεπτόταν, δὲν θὰ παρέλειπε νὰ τὸν παρακινήσει)¹⁶ καὶ στέλνει ὁ ἴδιος τὴν Ἀγγελία, ὅπως τοῦ εἶχε ὑποσχεθεῖ, στοὺς ἀνθρώπους πού εἶχε ὑποδείξει στὸν Κοκκῶνη, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τῶν ἐπιστολῶν του μποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε τὸ προσωπικὸ ἐνδιαφέρον πού ἐπιδεικνύει γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ βιβλίου.

Στὶς 30 Ὀκτωβρίου ὁ Κοραῆς στέλνει τὴν πρώτη ἐπιστολή. Τὴν ἀπευθύνει στὸν Στέφανο Φραγκιάδη στὸ Λονδίνο —εἶναι ἡ ἀνέκδοτη καὶ ἀθησαύριστη ἐπιστολὴ πού παρουσιάστηκε στὴ δημοπρασία τοῦ Πέτρου Βέργου.¹⁷

16. Ἀδαμάντιος Κοραῆς, Ἀλληλογραφία, ὅ.π., σ. 350-351, ἀρ. 1218: ἀναδημοσιεύεται ἀπὸ τὴν ἔκδοση *Lettres inédites de Coray à Chardon de la Rochette, 1790-1796*, Παρίσι 1877, σ. 427.

17. Ἡ ἐπιστολὴ ὅπως εἶπαμε εἶναι αὐτόγραφη καὶ οἱ σημερινές της διαστάσεις εἶναι 18 × 7,7. Οἱ ἀρχικὲς διαστάσεις τοῦ φύλλου τῆς ἐπιστολῆς ἦταν ἀσφαλῶς μεγαλύτερες, ἀφοῦ στὸ verso τοῦ φύλλου ἓνα μέρος μόνο ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή πρὸς τὸν ἀποδέκτη ἔχει ἀπομεινεί: Monsieur S / No 28 Mar. Μὲ τίς νέες της διαστάσεις

Φίλε Φραγκιάδη,

Ἐλαβα τὴν ἐπιστολήν σου (22 Ὀκτωβρίου). Ἐδῶ κλεισμένην σέ πέμπω τὴν ἀγγελίαν, εἰς τὴν ὁποίαν βλέπεις, ὅτι εἶσαι εἷς ἀπὸ τοὺς διορισθέντας νὰ συναθροίζητε τῆς συνδρομῆς τὰ ἀργύρια. Προθυμῆσον παρακαλῶ σε, ὅσον εἶναι δυνατὸν καὶ συγχωροῦν αἱ περιστάσεις νὰ καταγράψῃς συνδρομητὰς, ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς ἡμετέρους, ἀλλὰ ἂν ἦναι τρόπος καὶ ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους. Τὸ βιβλίον εἶναι ἀναγκαῖον εἰς τὸ ἀπαιδευτὸν μας ἔθνος, καὶ συνταγμένον ἀπὸ ἄνθρωπον, ὅστις εἶναι καὶ λόγιος, καὶ τὸ πολὺ καλλίτερον ἀκόμη, καὶ λογικός. Ὅ,τι δύνασαι νὰ κατορθώσῃς, τὸ κατορθώνεις διὰ τὴν πατριδα. Ἐδύόχει.

Ὁ Κοραῆς.

30 Ὀκτωβρίου, 1826.

Φίλε Φραγκιάδη,
 Ἐλαβα τὴν ἐπιστολήν σου (22 Ὀκτωβρίου). Ἐδῶ κλεισμένην σέ πέμπω τὴν ἀγγελίαν, εἰς τὴν ὁποίαν βλέπεις, ὅτι εἶσαι εἷς ἀπὸ τοὺς διορισθέντας νὰ συναθροίζητε τῆς συνδρομῆς τὰ ἀργύρια. Προθυμῆσον παρακαλῶ σε, ὅσον εἶναι δυνατὸν καὶ συγχωροῦν αἱ περιστάσεις νὰ καταγράψῃς συνδρομητὰς, ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς ἡμετέρους, ἀλλὰ ἂν ἦναι τρόπος καὶ ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους. Τὸ βιβλίον εἶναι ἀναγκαῖον εἰς τὸ ἀπαιδευτὸν μας ἔθνος, καὶ συνταγμένον ἀπὸ ἄνθρωπον, ὅστις εἶναι καὶ λόγιος, καὶ τὸ πολὺ καλλίτερον ἀκόμη, καὶ λογικός. Ὅ,τι δύνασαι νὰ κατορθώσῃς, τὸ κατορθώνεις διὰ τὴν πατριδα. Ἐδύόχει.
 Ὁ Κοραῆς.
 30 Ὀκτωβρίου, 1826.

Ἡ ἀυτόγραφη ἐπιστολὴ τοῦ Κοραῆ πρὸς τὸν Στέφανο Φραγκιάδη.

Τὴν ἐπόμενη κιόλας μέρα, στίς 31 Ὀκτωβρίου, στέλνει παρόμοιου περιεχομένου ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἰάκωβο Ρῶτα στὴν Τεργέστη, ἀπὸ τὴν ὁποία παραθέτω ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ θέμα μας.

... Λιὰ τῆς παρουσίας παρακαλῶ... καὶ τοὺς δύο νὰ δώσετε προσοχὴν εἰς τὴν περικλεισμένην διπλὴν ἀγγελίαν (στέλλοντες τὴν μίαν χωρὶς ἀναβολὴν εἰς τὸν Βάμβαν), καὶ νὰ προμηθεύσετε εἰς αὐτὴν ὅσους δύνασθε συνδρομητὰς. Ὁ ἐκδότης τοῦ συγγράμματος εἶναι ὄχι μόνον λόγιος, ἀλλὰ (τὸ εὐτυχέστερον καὶ τὸ σπανιώτερον) καὶ λογικός. Τὸ σύγγραμμα εἶναι

ἦταν ἐπικολημένη κάπου· φέρει στὸ πίσω μέρος ἔντονα ἕχνη τῆς κόλλας ποὺ ἔχει δημιουργήσει δύο ὁπὲς στὸ ἄνω, δεξιὸ καὶ ἀριστερό, τμήμα της. Προέρχεται ἀπὸ παλαιοβιβλιοπώλη τοῦ Λονδίνου.

ἀναγκαῖον εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις· καὶ διὰ τὴν ἀνάγκην ταύτην τὸν παρεκίνησα νὰ κάμῃ τοιαύτην ἀγγελλίαν. Πέμπτω σήμερον ἐξ αὐτῆς καὶ εἰς τοὺς Ἀδ[ελφούς] Ράλ[λη] εἰς Βιέν[νην] καὶ εἰς τοὺς Ὀ[υ]ϊοὺς] Ροδ[οκα-
νάκη] καὶ Σ[ία] εἰς Μασσαλίαν, καὶ εἰς τὸν Φραγκ[ούλην] τοῦ Λιβόρονου,
καὶ εἰς τὸν Φραγκιάδ[ην] τῆς Λόνδρας...¹⁸

Τὴν ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Φραγκιάδη ποὺ λάνθανε τὴν ἔχουμε· λανθάνου-
νον ἐπομένως ἀκόμα οἱ ἐπιστολές πρὸς τὸν Ροδοκανάκη στὴ Μασσαλία
καὶ πρὸς τὸν Φραγκούλη στὸ Λιβόρο, ποὺ θὰ εἶχαν προφανῶς πανομοι-
ότυπο περιεχόμενο.

Παράλληλα κινεῖται καὶ ὁ Κοκκῶνης γιὰ νὰ βρεῖ ἀνθρώπους πρόθυ-
μους νὰ τὸν βοηθήσουν στὴν ἐγγραφή συνδρομητῶν καὶ ἔτοιμους νὰ ἀνα-
λάβουν τὴ συγκέντρωση τῶν χρημάτων. Στὸ σημειωματάριό του ὡστό-
σο ὑπάρχει μία μόνο σχετικὴ ἐγγραφή:

[ἔγραφα] πρὸς τὸν Ἀργυρόπουλον ἐν Λιβόρονῳ περὶ τῆς Ἀγγελίας.

Ὁ κατάλογος πάντως τῶν ἀνθρώπων ποὺ δημοσιεύεται στὸ τέλος
τοῦ κειμένου τῆς Ἀγγελίας στὴ *Γενικὴ Ἐφημερίδα*¹⁹ δείχνει ὅτι παράλ-
ληλα μὲ ὅσους τοῦ εἶχε ὑποδείξει ὁ Κοραῆς, ὁ Κοκκῶνης προσπάθησε νὰ
ἀξιοποιήσῃ τις γνωριμίες του γιὰ νὰ διευρύνει τὸν κατάλογο τῶν «ἐπι-
στατῶν τῆς συνδρομῆς». Στὴν Κέρκυρα ὄρισε τὸν Κωνσταντῖνο Ἀσώ-
πιου, μὲ τὸν ὁποῖο συνδεόταν μὲ προσωπικὴ φιλία ὅπως δείχνει ἡ ἐπιστολὴ
ποὺ τοῦ ἔστειλε ἀπὸ τὸ Παρίσι τὸ 1823,²⁰ καὶ τὸν ἔμπορο Κωνσταντῖνο
Γεροστάθη. Στὴν Κεφαλλονιά τὸν Γεράσιμο Λειβαδά. Στὴν Πίζα τὸν
πρῶτον Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιο. Στὴν Ὀδησσὸ τὸν Σπυρίδωνα Κων-
σταντά, στὸν ὁποῖο εἶχε ἀφιερῶσει τὸ πρῶτο του δημοσίευμα.²¹

Τὰ προβλήματα ὅμως γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῆς ἔκδοσης τοῦ βι-
βλίου ἔρχισαν νὰ παρουσιάζονται: ὁ Ambroise-Firmin Didot φαίνεται
ὅτι ἀρνεῖται νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἔκδοσή του καὶ ἡ ἀνταπόκριση στὴν ἐγγρα-
φὴ συνδρομητῶν εἶναι ἰσχνή. Ἐνα περίπου χρόνον μετὰ ὁ Κοκκῶνης δη-
λώνει: «Ὀλίγοι τῶν παροικούντων ὁμογενῶν εἰς τινὰς τῶν ἀνω εἰρημέ-
νων πόλεων τῶν χριστιανικῶν ξένων ἔθνων συνέδραμον καὶ ἐξ αὐτῶν ἕως

18. Ἀδαμάντιος Κοραῆς, *Ἀλληλογραφία*, ὅ.π., σ. 349-350, ἀρ. 1217: αὐτό-
γραφη ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο Ρώτα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

19. Βλ. ἐδῶ σ. 278-279.

20. Βλ. ἐδῶ σ. 270.

21. *Παιδαγωγὸς τῶν νέων ἢ Νέον ἀλφαριθμητικόν... προσερεχθὲν τῷ Κυρίῳ
Σπυρίδωνι Κωνσταντῇ, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1817* ἔτει βλ. ἐδῶ σ. 255.

τὴν σήμερον [τὸ θέρος περίπου τοῦ 1827] μόλις εἴκοσιν ἔστερξαν νὰ πληρώσωσιν».²²

Ἡ τελευταία καὶ οὐσιαστικὴ ὑπηρεσία ποὺ τοῦ προσέφερε ὁ Κοραΐς τὸ 1826 — ἢ στὶς ἀρχὲς τοῦ 1827 — ἦταν νὰ παρέμβει στὸν ἕτερο καὶ μονιμότερο ἀπὸ τοὺς ἐκδότες του, τὸν I. M. Eberhart, ὥστε νὰ ἀναλάβει αὐτὸς τὴν ἐκδοση τοῦ βιβλίου ποὺ, προφανῶς, εἶχε ἀρνηθεῖ ὁ Διδότος: ὁ πρῶτος τόμος τοῦ ἔργου, ποὺ θὰ δεῖ τελικὰ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας στὸ Παρίσι τὸ 1828, θὰ ἐκδοθεῖ «Ἐκ τῆς Τυπογραφείας Κ. Ἐβεράρτου». Ὅσον ἀφορᾷ τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα, θὰ ἀντιμετωπιστοῦν μὲ φροντίδες ποὺ θὰ ἐκδηλωθοῦν τὰ ἐπόμενα χρόνια, μετὰ τὸ 1826 ποὺ θέσαμε ὡς χρονολογικὸ ὀρόσημο αὐτῆς τῆς μελέτης.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

22. Ἡ δῆλωσή του στὴ σ. ζ' τοῦ πρώτου τόμου τοῦ *Περὶ Πολιτειῶν*.